

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Néhány ferencrendi írónkról.

Pár vonással óhajtom kiegészíteni a középkori ferencrendi írók és kódexmásolók életéről és működéséről való tudásunkat.

1. Szalkai Magyar Balázs.

Szalkai Magyar Balázs, ki 1420—1427-ig mint provinciális állott a bosnyák-magyar ferencrendi tartomány élén, elsőnek állította egybe rendjének történetét. Krónikáját (Blasii de Zalka et continuatorum *Chronica Fratrum Minorum de Observantia provinciae Bosnae et Hungariae*)¹ rendtársai a XVIII. századig folytatták s az ekként összeállított munkát a rendnek későbbi történetírói buzgón felhasználták. *Fridrich* Orbán 1759-ben kiadott munkájában² sokhelyütt szószerint veszi át a Szalkai-féle krónikának adatait.

Rendfőnöki működéséről érdekes adat maradt fenn, mely azért is figyelemre méltó, mivel *Ozorai* Pipo, a művészetpártoló temesi főispán nevével kapcsolatos. *Ozorai* Pipo elvállalta, hogy *Ozorán* templomot és kolostort építtet a ferencrendieknek s a felszerelésről és ellátásról a legmeszebbmennyő módon gondoskodik. Tervéhez 1418 május 28-án meg is nyerte V. Márton pápa jóváhagyását. A tervnek kivitele Szalkai tartományfőnöki gondjait gyarapította. 1423 december 11-én Pécsott Henrik (Henricus de Alben et Medve) püspök elé járult a provinciális, a káptalan tagjainak jelenlétében felmutatta a pápai bullát s megnyerte a püspöknek hozzájárulását a kolostor alapításához.³ *Ozorai* Pipo bőkezűségéből azután fel is épült az ozorai kolostor.

2. Pécsváradi Gábor.

Az *Egyháztörténelmi emlékek*⁴ I. kötete közli Pécsváradinak egy oklevelét. A ferencrendiek Üdvözítőről nevezett tartománya *Bajoni* Bene-

¹ Kinyomatta Toldy Ferenc: *Analecta Monumentorum Historiae Hung.* címmel tervezett vállalatának I. kötetében.

² *Historia, seu compendiosa descriptio Provinciae Hung. Ordin. Minorum S. P. Francisci . . . Cassoviae* 1759.

³ *Fermentzin*: *Acta Bosnae potissimum ecclesiastica . . . Zagrabiae* 1892. 104—105. l. (Mon. Spect. Hist. Slavorum Merid. Vol. XXIII.)

⁴ *Egyháztörténelmi emlékek a magyarországi hitújítás korából.* I. köt. 1902. 127—128. l.

dekot családostul fölvette a konfráterek sorába. Pécsvárad mint tartományfőnök Nagyváradon, 1524 március 20-án kiállítja részére az erről szóló okiratot. Az oklevelet a budai országos levéltár őrzi.

3. Csáthi Demeter.

Dézsi Lajos Tinódi Sebestyénről írt monografiájának egyik jegyzetében¹ az *Egyháztört. emlékek* II. kötetéből közli a Csáthi Demeterre vonatkozó adatokat. Dézsi a kötetnek indexe alapján² évszám szerint kiírta a Csáthira tartozó följegyzéseket. Fennakad azon, hogy egy és ugyanazon évben rendszerint kétféle hivatalban, különböző kolostorokban említik Csáthit a közgyűlési jegyzőkönyvek s ezért fölveti a kérdést: «Egyidőben nem két ferencrendi szerzetes viselte-e e nevet?» Erre a kérdésre határozottan nemmel felelhetünk. Valamennyi adat egy és ugyanazon személyről szól.

A közgyűlési jegyzőkönyvek, az úgynevezett tabulák úgy vannak szerkesztve, hogy közlik a közgyűlés résztvevőinek névsorát s a közgyűlésen megjelent választlások és dispoziciók eredményét. Szóval a tabulák minden közgyűlési évről kétféle névsort adnak. Az egyik feltünteti, ki milyen minőségben vett részt a közgyűlésen; a másik pedig a közgyűlésen eszközölt személyi változásokat hozza. Például az 1533. évnél a közgyűlés résztvevői között mint pesti prédikátor van feltüntetve Csáthi, a személyi változások során pedig mint pataki gvardián szerepel³ Eszerint a közgyűlésre mint pesti hitszónok ment el s a közgyűlésen bízták meg a sáros-pataki kolostor vezetésével. A kettős névsort illetéknépen szétválasztva s az adatokat időrendbe állítva úgyszólván lépésről-lépésre kísérhetjük a *Pannóniai ének* szerzőjének életét az 1529—1542. években.⁴

Az 1531 március közepén tartott nagyvárad közgyűlésen mint az ozorai őrség custosa vesz részt Csáthi.⁵ Ezt a tisztséget a megelőző, 1529. évi közgyűlés bizalmából kellett elnyernie. A custosi tisztséghez a gvar-

¹ Dézsi Lajos: Tinódi Sebestyén. Budapest 1912. 31. l.

² Az *Egyházt. emlékek* indexe azonban nem teljes. A 491. lapon van egy Csáthira vonatkozó adat, melyre a tárgymutató nem hivatkozik s Dézsi figyelmét is elkerülte. Az 1542. évi káptalan résztvevőinek névsorában olvassuk: «Item V. P. F. Demetrius de Chaath C. custodie Pathak cum suo discreto P. F. Mathia de Ebreez iamdicto.» (*Egyháztört. emlékek*. II. köt. Bpt. 1904. 491. l.)

³ *Egyháztört. emlékek* II. köt. 472. és 475 l.

⁴ Az életrajzi adatok az *Egyháztört. emlékek* II. kötetének 467., 469., 472., 475., 480., 484., 487., 490—91., 497. és 499. lapján található.

⁵ Dézsi az *Egyháztört. emlékek* 467. lapjáról azt az adatot veszi át, hogy Csáthi az 1531. közgyűlésen visitator lesz. Dézsit tévedésbe ejtette az illető lapnak nyomdatechnikai hibája. Ez a lap kétféle névsort tartalmaz. A lapon legfelül ez a cím áll: «*Visitatores instituti*». Következik a 9 visitator neve, de Csáthi nincs köztük. A lap közepén újabb cím, de minden megkülönböztetett szedés híján: «*In tractandis negotiis Capituli interfuertunt patres subscripti videlicet*». Az újabb névsorban előfordul Csáthi is, mint a rendi gyűlés résztvevője.

diánság szolgált lépcsőfokul. Előzetesen tehát Csáthinak is kellett házfőnöki tisztet betöltenie. S hogy ilyen tisztet tényleg viselt is, arra rámutatnak épen az 1531. évi káptalannak határozatai.

A szigorú fegyelmet tartó előljárót szerzetes társai bevádolták a rendi gyűlésen. A káptalan úgy határoz, hogy kegyetlen szigora miatt többé nem viselhet sem gvardiáni sem custosi tisztet. Ozorai custos Balatinci Miklós lesz, Csáthi pedig Pestre kerül, hol 1531-től 1533-ig mint hitszónok működik.

Két év múlva azonban újból előljárónak teszik meg. A török háborúkban s a hitújítás mozgalmában erősen megfogyatkozott rendnek, úgy látszik, nem volt elegendő fogadalmas tagja s így kénytelen volt Csáthit újra előljárói tisztségre emelni. Az 1533-ban, június elején tartott gyulai káptalan Patakra küldi gvardiánnak. Itt 1535-ig működik, mikor is a január végén Gyöngyösön tartott közgyűlés — melyen hivatalánál fogva Csáthi is megjelent — Dobszai Istvánt jelöli utódjának. Csáthit megint hitszónoknak rendelik. 1535—1537-ig mint váradi, 1537—1539-ig pedig mint csanádi prédikátor működik.

1539—1542. években megint előljárói tisztet visel. A pataki órségnek őre. Ilyen minőségben zálogosította el az alája rendelt vámosi kolostornak egyik kelyhét, melynek kiváltásáról, illetve a kölcsön visszatérítéséről az 1542. évi nagyváradi káptalan intézkedett. A február elején tartott rendi gyűlésen Csáthi is résztvett s a káptalan egyik napján ő tartotta a nagymisét. Megbizatása ekkor telt le s az újabb kétévi ciklusra Szécsénybe rendelik hitszónoknak. A jegyzőkönyvekben ez az utolsó adat Csáthiról. Ezután eltűnik szemünk elől s fölbukkan a jegyzőkönyvekben egy másik fráter Demetrius: P. F. *Demetrius de Apáthy* (későbbi jegyzőkönyvekben teljesebb néven: Almádapáthy), aki az 1548—1561. években főleg Erdélyben működött.¹

Csáthi Demeternek, amint látjuk, elég mozgalmas volt az élete. Sűrűn vándorolt egyik kolostorból a másikba. A buzgó férfit előszeretettel küldték előljárói olyan városokba, ahol a hitújítás már erősen tért hódított. A váradi prédikátor és pataki űr mint a régi vallásnak őrszeme rendületlen kitartással fáradozott egyháza és szerzete érdekében.

4. Pápai Pál, a Kulcsár-kódex másolója.

A *Kulcsár-kódex* másolójának Pápai Pál szerzetes nevezi meg magát. A kódex colophonja így hangzik: Finitur psalterium Anno domini 1. 5. 3. 9. per fratrem paulum de papa.²

Ezt a Pápai Pált Volf György³ keresztnéve után pálos szerzetesnek gyanította, az irodalomtörténet azonban ferencrendinek tartja.⁴ Szent

¹ Egyháztört. emlékek II. 506., 509., 513., 517., 520., 523—24., és 526. l.

² Nyelvelmléktár. VIII. köt. Budapest 1879. 418. l.

³ Nyelvelmléktár VIII. köt. XXXIX.—XL. l.

⁴ Pintér Jenő: A magyar irod. tört. a legrégebb időktől Bessenyei György fellépéséig. I. köt. Budapest, 1909. 185. l.

Ferenc rendjében abban az időben tényleg élt egy Paulus de Papa nevű páter. Ez a Pápai Pál 1533—35-ig a zalamegyei Taládon volt házfőnök.¹ 1535-ben megjelent a január hó végén Gyöngyösön tartott káptalanon s ekkor bízták meg az ozorai custodia őri tisztével. Ezt a tisztséget két évig viselte s megbízatása a Jászberényben 1537 pünkösdjén megtartott rendi gyűlésen telt le.²

Pápai Pál Dunántúl működött, ahol a Kulcsár-kódexszel összefüggő Keszthelyi-kódex másolója, *Velikei Gergely* is dolgozott. Mindezen adatok egybevetésével bizvást elfogadhatjuk, hogy a ferencrendi névjegyzékekben többször említett Pápai Pál azonos a Kulcsár-kódex másolójával.

5. *Sepsiszentgyörgyi Ferenc.*

A *Teleki-kódex* egy részének másolója *Sepsiszentgyörgyi Ferenc* ferencrendi szerzetes. Fölvetem a kérdést, vajjon ez a kódexmásoló nem azonos-e avval a *Szentgyörgyi* Ferenczel, akit a ferencrendiek közgyűlési jegyzőkönyvei említenek. Ezen föltevésemet az alábbi körülményekre alapítom.

Erdély az Üdvözítőről nevezett ferences tartományhoz tartozott, a mariánus tartománynak csupán három szász városban voltak kolostorai. Így a sepsiszentgyörgyi származású Ferenc fráter is a cseri barátok sorában keresendő. A salvatorianus ferencesek névjegyzékeiben valóban elő is fordul egy Szentgyörgyi Ferenc (Franciscus de Sancto Georgio), kinek latin nevében persze elmarad a Szentgyörgy helység közelebbi meghatározása. Ez azonban nem okozhat nehézséget. A közgyűlési jegyzőkönyvek szeretik a rövidebb névalakot használni. A már fentebb említett Almádapáthi Demetert csak 3 esetben írják Almádapáthinak, míg 7 esetben egyszerűen Apáthinak. Egyidőben két Ujlaki Ferenc is viselt rendi tisztséget. A jegyzőkönyvek megkülönböztetésül csupán 4 esetben szólnak Szerémujlaki Ferencről s 2 esetben Váradujlaki Ferencről, míg 11 helyütt egyszerűen csak Ujlaki Ferencet írják. Ugy szintén Ujlaki Pétert csak kétszer írják Szerémujlakinak és tizenegyszer pusztán Ujlakinak.³

A kódexmásoló *Fr Ferench sepsy zengörgy*-nek⁴ írja magát s ez a Sepsiszentgyörgyi Ferenc minden valószínűség szerint cseri barát volt. A cseri barátok sorában ezidőtájt élt egy P. Franciscus de Sancto Georgio, kinek nevét magyarán Sepsiszentgyörgyinek írhatták. Nem lehetetlen, hogy ez a kettő egy és ugyanazon személy.

Szentgyörgyi (Sepsiszentgyörgyi?) Ferenc, akit a ferencrendi névjegyzékek említenek, az 1537—1544. években viselt előljárói tisztséget. 1537—39-ig palotai (Veszprém m.), 1542—44-ig füleki gvardián.⁵ 1544-ben a pünkösöd

¹ Egyházt. emlékek II. köt. 472. l.

² Egyháztört. emlékek. II. 478., 480., 486. l.

³ Egyháztört. emlékek. II. köt. II. függelék.

⁴ Nyelvemléktár. XII. köt. Bpest 1884. 403. l.

⁵ Az 1539. évi káptalan jegyzőkönyve nincs meg. Így az 1539—1542 évekről hiányoznak a személyi adatok.

táján lefolyt nagyváradi káptalan a csíki kolostorba rendelte gvardiánnak.¹ Ez róla egyúttal az utolsó adatunk.

Rendtársainak bizalmára vall, hogy épen ő rá esett a választás. A csíki szék 1542-ben azt kérelmezte, hogy kedvelt gvardiánjukat, Urbóczy Andrást hagyják meg továbbra is. Ekkor a káptalan hangsúlyozta, hogy e tekintetben a csíki klastromra mindig különös gondja volt a rendnek.² 1544-ben is alkalmas gvardiánt óhajtottak küldeni a csíkieknek.

TIMÁR KÁLMÁN.

A magyaros iskola történetéhez.

A felújulás korában az ú. n. magyaros iskolának egy kisebb csoportját alkotják azok az írók, kiket az irodalomtörténet, mint alkalmi költőket szokott emlegetni (Pintér Jenő: A magyar irodalom története Bossenyei fellépésétől Kazinczy haláláig. I. köt. 184—185. l.). Jelen alkalommal a népies tanítóköltészet egyik érdekes alakjáról szólunk. Göböl Gáspárnak egyik eredeti munkáját ismertetjük. E férfiú Hari Péterrel, Nagy Jánossal, Endrődy Jánossal, Péteri Takács Józseffel s még egy pár szinte névtelennek mondható íróval együtt művelte azt a műfajt, melynek különösen a XVI. és XVII. században igen nagy elterjedtsége volt.³ Göböl Gáspár veszprémmegyei származású volt. A debreczeni főiskolában tanult, melynek az 1770—71. iskolai évben szeniora is volt. Majd Dunavescsén kapott állást. 1777-ben kecskeméti pappá lett, esperesi hivatalt viselt s ott is halt meg 1818-ban.⁴ Hornyik János⁵ és Czelder Márton⁶ szerint nagy tudományú férfiú, hatalmas szónok volt.

Két tanító költeménye maradt fenn. Az egyik fordítás Durand-tól: «Az első embernek elesése . . . 1789.» címmel. A másik munkája eredeti. Teljes címe: «*Utazó lélek, az az: széllyel-járó gondolati egy olyan léleknek, ki az Embereknek Társaságát egy kevéssé el-hagyván, felrepült a' Naphoz. És azzal egygyütt a' világnak bizonyos részét bé-járván, utazásáról számtól ad Göböl Gáspár Ketsk. Préd. által. Pesten, Nyomtattatott Trattner' betűivel.*» (Sr. XIV, 120 l.)

A «Jo-akaró olvasó»-hoz szóló ajánlása «költ Kecskeméten 1785-dik esztendőben Szent Mihály Havának 19-dik napján». Érdekes világot vet ez a magyaros írók gondolkozására. Azt írja magáról, hogy az ő beszédének folyásából láthatni, hogy ő a magyar nyelvet az anyatejjel együtt szította be. «Nem nagy korában tanulta, valóságos Magyarok között gyakorlotta; nem olyanok között, kiknek fele része egy Nemzet, a másik más: úgy hogy, ha egymást meg akarják érteni Magyar-Országon, más

¹ Egyháztört. emlékek. II. k., 485, 497, 502. l.

² Egyháztört. emlékek. II. k. 499. l.

³ *Szabó Gyula: A magyar verses oktató költészet története 1772-ig.* Bpest, Athenaeum.

⁴ V. ö. Színnyei: *M. írók élete.* III. 1337.

⁵ Kecskeméti Lapok. 1872. 44. sz.

⁶ M. Protestáns Egyh. és Isk. Figyelő. 1887. 391. l.

harmadik nyelvet kell fel venniük, tudni-illik, a Deákat... Vagynak olyan Magyarok, a kiknek gondolkozásaik, bátran el-mennének sokszor, az Olasz, Német, Frantzia, és Anglus gondolatok között: s még is azoknak minden erejek és szépségek elvész az ő szájokban, s pennájok alatt. Oka ennek ez; mert az ő nyelveket, a melly legszebb a maga természetében, azoknak a nyelveknek esetekhez akarják alkalmaztatni, a mellyek közönségesen ki-pallérozott nyelveknek méltán tartattatnak. Mellől osztán a lesz, hogy a Magyarságot sokszor meg-eröltetik, sokszor kezét lábát ki-tekerik, érthetlenné, s esmératlenné tészik.»

Saját megjegyzése szerint igen szereti az «együgyüségét», azaz az egyszerűséget. Előadásában nyoma sincs a cifráságnak, sőt inkább száraznak mondható.

Érdekes annak a magyarázata is, hogy mért választotta éppen azt a versformát, melyet használt. Vagynak — úgymond — régi, vagynak újabb versírásnak módjai. «A régiak közül legjobban illenek az én tzelomhoz, a négy sorból álló, s négy helyen egyformán végeződő Vers neme. De minthogy ifjabb koromban tapasztaltam, hogy tellyes lehetetlenség, az ilyen fajta versekben el-kerülni a szószaporítást: ezt a Vers nemét éppen nem szeretem ebben az időben, a mellyben mind az időt, mind a beszédet, nagyon meg kell kémélni, mint egyéb dolgokat is.» Nem szereti az időmértékes verselést sem, mert ez megszorítja az elmének szabad gondolatait. Így békét hagy a Gyöngyösi-féle leoninusoknak. Nem akarja gondolkozásait a régi görög és deák verseknek különféle lábakon ugráló formáikban önteni. (IX. l.) Ezért a középutat választja s két, 12 szótagú verssorból álló szakokban ír. A költemény tartalma a következő.

12 részből áll. Az elsőben (expositio) elmondja, hogy hajnalban miképen láthatta meg a nap feljöttét. Mint hirdetik már előre az ég dalos madarai s mint adják tudtukra földön csúszó-mászó s élő állattársaiknak. Az egész első rész a napnak, mint minden jó forrásának a dicsőítése. II. része szól a jeges tengerről, a III. a Nagy Tengerről. A tengert úgy tünteti fel, mint élő személyt, mely irigy s állhatatlan. E két jellemvonását láthatjuk gyakori háborgásából és minden órai változásából. A IV. rész «az egész tengerről» szól. Közben idéz Szönyi Bénéjámint Gyermekek Fizikájából és Rousseauról egy adomát. Az V. részben szó van a szigetekről, melyek a kiéhezett utazóknak étellel és itallal szolgálnak, szól a hittérítőkről, kik elmennek napkeletre gyöngyért és fűszerszámmért, de a gyöngy helyett még drágább gyöngyöt hagynak ott, t. i. az egy igaz Istennek az ismeretét. A hatodik résznek a címe: «A' Földről közönségesen.» A földről, mint az Isten bölcs kezeinek hatalmas alkotásáról jut eszébe az ember parányi volta. Beszél a tűzhányókról, melyek kémények a földön. A hetedik rősszel kezdődik a föld egyes részeinek, országainak leírása. Így Ázsiának (7. általában), Sina országának (8), Siám országának (9), a nagy Mogolnak (10), Persiának (11) és végül Törökországnak (12). A 8. részhez csatol egy prózában írt «toldalékot», melyben történeti feljegyzések vannak a «sinák»-nak legnevezetesebb császárajairól. Közben a jegyzetekben bő történelmi és földrajzi adatokat nyújt, melyeket

kora ismert külföldi szaktudósainak könyveiből merít. Sok helyen igen naiv gondolkozást mutat, de általában okos, józan főnek látszik.

Az egész úgy van elképzelve, hogy az írónak a lelke a naphoz fel-emelkedve, azzal együtt teszi meg világméretű körútját. Száraz verselése jóval alul áll a magyaros iskola többi tagjaién. Ha egy pár hasonlatát leszámítjuk, alig marad valami a rímeken s a szótag számok egyenlőségén kívül, a mi költői színt kölcsönözne neki. Így valami költőiséget mutatnak a bevezető sorok:

Harmatos sugári a' piros Hajnalnak
Elkészítették uttyát a' fényes nappalnak.
A homály, melly addig a' Földet le-zárta,
Szaladt, a' mint a' Nap sugára bé-járta. stb.

Nem annyira költői, mint inkább kézzelfoghatóságával szemléltető hasonlattal kezdődik a második rész is.

Mint a' kerek abronts minden pontotskája
Egymástól függ, ha nincs sehol is tsorbája.
Akár kezed huzzad annak kerületén,
Akár a' mozogjon 's kezed állyon helyén,
Végre azt a' pontot tsak ugyan el-érted,
Honnét az abrontsot legelőször mérted.
Így van a' Napnak is felettünk forgása . . .

Az 5. ének elején is találunk egy hasonlatot:

Mint a setét éjjnek komor tekintete,
A mellyben bé-borul az Eg' mennyezete,
Vidám 's örvedetes színt vészen magára,
A' mikor bé-hattya a' Nap' szép sugára,
A' Természet fel-kél mély aluvásából,
Tsendes, de rémítő el-halगतásából.
Olyan vólt nékem is nézni a' vizekre
'S azutánn bé-látni a' sok szigetekre . . .

Eredményében nem más ez a verses munka, mint versesbeszédett földrajz.¹

U. SZABÓ GYULA.

Arany János: Czakó sírján.

Czakó Zsigmond, az önmagával s a világgal meghasonlott költő, 1847 december 14-n lőtte föbe magát, elvetvén magától azt az életet, melyet az emberre nézve saját lelkének rémei elviselhetetlenné tettek, a költőre nézve pedig a meg nem értés kínjai megmérgezték. Petőfi közvetlenül a

¹ Gőből Gáspár munkáit, melyek nagyobbbrészt egyháziak, l. *Szinnyei: M. Irók Élete*. III. 1337. 8. h. Kazinczy szerint (Kazinczy Ferenc levelezése. II. 85. l.) szindarabot is írt: «Brutus és Caesar.» — Feleségét Virág Sárának hívták, kinek Epatáfiumát l. Tud. Gyűjtemény, 1823. VI. köt. 94. l. Nagy István cikkében: *Szabados Ketskemét Városában született, vagy lakott, Iróknak Nevei, és tudva lévő Munkái*.

megrendítő eset hatása alatt «egy gyászdalt» írt «a megholt szánatos sorsára», mely cím nélkül s valószínűleg Jókai tollából eredő rövid búcsúztatóval az *Életképek* dec. 19-i számában (1847. II. 799—800. l.) jelent meg. (Költeményei közt «Czakó temetésén» címmel.) Jókai az *Életképek* következő számának (dec. 26 ; 805—7) élén «Cz. Zs. emléke» című, igen magas szárnyalású búcsúztatóban a *költőt* siratja el, akiről az *ember* miatt való szánalmában mindenki megfélekedezett: «És nem akadt, ki a' *költőt* megsirassa. Sajnálták, megsiratták benne az *embert*, ítéletet hozának fölötte, az *ember* fölött, koporsóba tették, koporsóját felczimereszték és egyetlen szó költőtárs ajkáról nem kísérte a' költőt sírjába. Azon halálos hang, mely lelkét testétől megszabadítá, egy kebelben sem bírt öszhangzó húrt megpendíteni? Nem volt senki, senki, ki őt meg bírta volna érteni? Senki sem sejté azon kínokat, mik őt megöleék, miknek gyanító tudása is egy neme a' boldogtalanságnak. A' költészet volt élete, a' költészet volt halála is . . . Az *ember* elérte czélját, nyugalma van, nem bántja semmi fájdalom többé. A' *költő* elérte czélját, lelkét nem köti többé semmi a' földhöz. Ne mondjatok az emberre ítéletet, holtak fölött csak Isten mondhhatja azt, — a' lélek arczát csak lélek szemei látják. Ne mondjatok a' költőre ítéletet, élni fog ő, mikor bíráinak mindegyike fölött zöld lesz a' fű.» Nyilván Jókai búcsúztatójának ez utolsó része: «ne mondjatok ítéletet» sugallta Arany költeményét. Megiratasát 1847 december utolsó napjaira, talán 1848 első napjaira kell tennünk, mert 1848 januárius 9-n, az *Életképek* 2. számában már megjelent (akkor nem lehetett még Szalontáról Pestre néhány óra alatt levelet küldeni). Szilágyi István, 1848 jan. 17-n írt levelében dicséri ezt a szép *elégiát*, mire tíz nappal később Arany ezt feleli: «elegiám . . . ugyan inkább Juvenal-satira, mint elegiaszörű [!] építmény». Hiába követelte Jókai a *költő* számára a *költőtársak* részvétét; mint Petőfi, úgy Arany is az *ember* sorsát látja Czakó halálában. Keserű iróniával e sor zárja a költeménynek minden szakát: «Bölcs kárhoztatás! . . . Nagy lélek, eredj, dobd a sírra kövedet!» s ez Jókai cikkének is végső gondolata: «Ne mondjatok ítéletet!» — Arany költeményének második szaka a következő sorokkal kezdődik:

«Gyöngé az a lélek, mely az élet súlyát
Nem bírva, leroskad a pálya felén;
Nem férfi az, a ki fölveszi a gyilkot
Melyet vigaszul hagy a futó remény.»

E sorokat Arany «—» idézőjel közé teszi; az *ember* természetesen elsősorban arra gondol, hogy ez a világ kárhoztató ítélete, melyre cáfolat az egész vers. Az is. Másodsorban azonban valóságos idézet is, az *Életképek* első búcsúztatójából, melynek gondolatát Arany verse foglalta: «Gyávaság az élet esatateréről elfutni, ha a' ránk mért keserveket viselni meguntuk, férfi dolga itt maradni a' legvadabb küzdelmek közepett 's utat törni a' bajok tömkelegén keresztül egy kítűzött szentebb cél felé, tűrni azt, a' mi fáj, és látni azt a' mi fenyeget; de ki önelkét el tudta veszíteni, ki jót tenni hisz magával és a' világgal, ha meghal, kinek önkéblében nincs otthona, önmagából nincs mit várnia többé, ki meghal, nem mert

a' világgal, de mert önmagával elégedetlen, az előtt megáll az emberi ész és ítéletét nem meri kimondani.» — Valószínű, hogy Arany versének hetedik szakában megszólított «szellemfukar... eredj, dobd a sírra kövedet, Vagy kőnél keményebb szívtelen könyvedet!» — az Életképek következő soraira utalnak, melyekben Czakónak irodalmi helyzete van feltüntetve: «Annyi bizonyos, hogy e' folytonos elkerülést nem kis mértékben nevelte lapokban irkáló criticusaink veszett kiméletlenségű eljárása Czakó ellenében, gyalázták őt olly eszméiben, mik bárha téveszmék, de ott is nagyok voltak, s feledték előbbi érdemeit, mik előtt fejet hajthattak volna. Mind ez elősegítő kedélyének megmérgezését, 's most e' szellemi megmérgezők elégedetten verhetik ki tollaikat, munkájuk befejeztetett.» — Nyilvánvaló, hogy Arany Czakó halálának körülményeit s az írói köröknek akkori hangulatát az Életképeknek két búcsúztatójából ösmerte meg s hogy ezek ütötték meg az ő költeményének alaphangját is.

TOLNAI VILMOS.

Petőfi: A kutyák és a farkasok dala.

Az Életképek 1847 március 27-i számában (VI. évf. 406. l.) jelent meg Petőfinék kettős költeménye olyan formán egymás mellé nyomtatva, hogy egy közös cím alatt, mindenik versnek még külön-külön címe is van s alatta az öt-öt versszak párhuzamosan megfelel egymásnak. A kiadásokban a cím: «A kutyák dala.» «A farkasok dala». Az Életképekben azonban ez:

A' kutyák és a' Farkasok.

Kutyák.

Farkasok.

A M. Szépirodalmi Szemle június 13-i számában (I. 383. l.) a következőket mondja a költeményről: «Petőfi költeménye: «A kutyák és a farkasok» a kutyai hűséget és farkasi vad szabadságot párhuzamítja; adván a régi gondolatnak maga szerinti új formát.» (Endrődi: Pet. napjai. 310.) Amint a Sz. Szemle ismertetője azonnal észrevette, hogy itt egy régi oktató mesének új feldolgozásával van dolgunk, úgy mások is utóbb többször rámutattak erre. Annak vitatása, hogy Petőfi a *Phaedrus* meséjét (III. 7. *Lupus ad canem*), vagy a *Lafontaine*-ét (I. V. *Le loup et le chien*.) ismerte-e, teljesen meddő kérdés, mert mint a kettőt egyképen ismerhette: az egyiket az iskolából, a másikat olvasmányjaiból (v. ö. E. Ph. K. 35: 814, 36: 69, Réti H.: Csokonai hatása P.-re 11.). Az bizonyos, hogy a legismertebb mesék közé tartozik, mely szinte minden iskolai könyvben benne van.¹ *Phaedrus*-énál régiebb fogalmazását nem ismerjük, legalább a kritikai *Aesopus*-kiadásokban nincsen benne, ámbár később igen gyakori a legtöbb, *Aesopus*-ról elnevezett mesegyűjteményben. Nálunk megvan *Pesti Gábornak* «Phrygiabeli Aesopusnak Fabulái» közt: «Az farkasról és az ebről»

¹ Például *Márton István* közkezen forgott iskolai *Phædrusa* «imitationibus hungaricis» 1793.

(1536. LVI. sz.), *Heltai Gáspár* Száz Fabulájában: «A Farkasról és Komondorról» (1566. XLI.). A farkas s a kutya közti ellentétet kiélezi már *Beniczky Péter* is (1664.) 139. példabeszédében:

Farkas ha kopal-is
Nem tserélne még-is
A' kalmárok ebével:
Ebnek vas lántz nyakán
Kötve szekér farkán
Noha lakik jó lével.
Farkas, Úr magának,
Örül szabadságnak
Ritkán ütik veszővel.

Innen idézi az első s az utolsó hármast *Kis Viczay Péter*: Adagia 201 (Grave est...) és 273 (Libertas); ebből veszi *Szirmay*, Hungaria in parabolis 2. kiad. 32, innen meg *Erdély János*, Közm. Könyve 2562. (vö. M. Nyelv. VI. 110.) Különbben már maga *Beniczky* is kibővíti a gondolatot: «Hogy a' szabadságnak méltósága mindeneknél kívánatos» c. versében:

Noha kalmár' ebe
Mint nyárba és télbe
Rágódik zsíros kontzon.
Borsos étket eszik,
Sátor alatt nyúgszik,
'S nyújtózik a' lasnakon.
De még-is néz mordon,
Hogy nem jár szabadon,
És hogy van kötve lántzon.

A Farkas az Erdőt
Járja, 's üvölt időt
Fárad sokat éhezve.
Tűr a' kopalással,
Tsak hogy a' vas lántztzal,
Ne legyen nyakon kötve,
Szabadságnak örül,
Páltza ütést kerül,
Fél ne legyen rekesztve.¹

Lafontaine meséjét magyarba ülteti *Péczeli József* olyan híven, hogy szinte fordításnak mondható. Az bizonyos, hogy Petőfi mind a római, mind a francia író meséjét eredetiben is ösmerhette, de könnyen kezébe akadhatalott akár *Péczeli*, akár *Beniczky Péter* is, akinek Rithmusai utóljára 1803-ban jelentek meg. De az is nyilvánvaló, hogy akárhonnán ösmerte, ránézve csak nyers anyag volt; mert a meglehetősen száraz, s a tanulságra siető mesének egyszerű párbeszédéből két hatalmas énekkart alkotott, melyben a kutyáknak zsíros szolgaságát dicsőítő strófáira diadalmasan visszaharsognak a farkasok szabadsághimnuszának dacos antistrófái. A mesére *Széchenyi* is hivatkozik a Világban (1831. 518. l.): «... úgy látszik a' Lafontainei farkas és lepórázolt eb dialogusának philosophiája nem törhetett még a' sötétben keresztül.»

TOLNAI VILMOS.

Arany «Népevelés» című költeményéről.

Aranynak ez a költeménye szelid szatíra a tudomány köntösében megjelenő tudákosság és babonáság ellen, mely «rendszerbe fűz»-ve annál megvesztegetőbb színben hurcolja orránál a csudára éhes emberiséget.

¹ Az eredetiben egymás után következnek a két versszak, itt csak helykímélés végett tettem egymás mellé.

Aranynak verse «mögött» a múlt század közepének, a «régi jó világnak» kis művelődési képe van s ezért kissé bővebben szólok róla, semmint a vers épen megkivánná. Hogy kire céloz a költő, nem mondja meg, csak két helynév kezdőbetűjét írja ki, kipontozván a többit; de a rimből könnyű kitalálni őket s ebből a személyeket is, akikről voltaképen szó van. Az első sorok ezek:

Híres falu Gömörben J ,
Még híresebbé tette jósa.

Az utolsó versszak kezdete pedig:

A véges ember mit se' tudna,
Ha olykor nincs egy J , R

Nem nagy fejtörés kell hozzá, hogy a kipontozott nevekben *Jolsva* (ejtsd Jósva, vö. Jósvafő) és *Rudna* helységekre ösmerjen az ember. De már mostan ki az a jós, aki híressé tette Jolsvát, annyira, hogy még versbe is kiírják? Arany verse 1855-ből való, s ha a korabeli lapokat, folyóiratokat lapozzuk, csakhamar rábukkanunk; pl. a Vasárnapi Ujság első évfolyamában (1854. 146. l.) olvassuk: «A jolsvai próféta megvan elégedve, hogy június hónap eleje úgy ütött ki, amint megjövendölte . . .» A *Divatcsarnok* 1855-i évfolyamában (1075. l. 54. sz.) B. Nyári Gyula tollából egy kis cikket találunk: «Pár vonás boldogult F*, az elhírhedt jolsvai időjós életéből.» A Pesten megjelent *Protestantische Jahrbücher für Oesterreich* c. folyóiratban pedig (1855, 512. l.) kimerítő életrajzot is kapunk prófétánkról, aki *Ferjentsik Sámuel*, jolsvai evang. lelkész volt. Ez a nem épen érdektelen ember jénai diákkorában Goethével is találkozott s tőle vett ösztönzést az időjárás tanulmányozására. Főleg «íránynapok» (ma kritikuss napok) megállapításán fáradozott, figyelt szelet, napot, csillagot, de ezeken felül «egyik szobája tele volt pókokkal, levélbékákkal (!) s más kis állatocskákkal, melyek ápolgatása mindenkor az ő napi teendőihez tartozott» és megfigyelésükkel kiegészítette egyéb, az időjárásra vonatkozó megállapításait. Jóslásait a napilapok rendszeren közölték s egyik nekrológja így ír róla: «Ki ne ösmerné Ferjentsiket mint természettudóst, különösen mint meteorológust? Hiszen ebben a minőségben akkora hírnévre tett szert, amilyenben a tudomány ombereinek ritkán van részük. A paraszt Magyarország pusztáin ép úgy ösmerte, mint a művelt bécsi. Sőt még a külföldön is ismerték.» Arany valószínűleg Ferjentsik halála előtt (1855 júl. 28.) írta versét, mert még mint élőről beszél róla. (vö. Szinnyi M. Írók.) — *Rudna* neve szintén papja miatt lett híressé, ez pedig *Madva Ferenc* katolikus plébános volt, aki a múlt század negyvenes éveiben Nyitrának legnagyobb nevezetessége volt. Nem is mondták másnak, mint *rudnai csodának*. A helység neve *Rudnó*, Nyitramegye privigyei járásában, nem messze Bajmóc fürdőtől; a belőle képezett melléknév helyesen *rudnai*, de innen sokan — többi közt Arany is — a helység nevét *Rudnának* következtették ki. Madva Ferenc olyan természeti orvosféle volt, aki mindenféle háziorvossággal, kenőccsel, herbatéval, de leg-

inkább jóságos egyéniségének hatásával és okos életrendi szabályokkal gyógyított. Híre az egész felföldet bejárta és paróchiájának udvara, ahol nyaranta egy lugásban rendelt, tömve volt emberrel; de még külföldre is eljutott a neve, s föl van jegyezve, hogy a szibériai Irkuckból is meglátogatta egy beteg. Fizetést nem fogadott el, amit pedig ajándékképpen ott hagytak, azt a vagyontalan betegek közt osztotta szét, akik gyakran pénz-adománnyal távoztak a parochiáról. Orvosi rendeléseit csak a tapolcsányi patikában készítették, a szegényekét, kiknek recipéjére R. p. p.-t (recipe pro pauperibus) írt, ingyen. Jártak hozzá azonban kabátos emberek is és a Felvidék nemesi familiáiban csalhatatlannak tartották. Többi közt 1843 novemberében *Madách Imre* is megvizsgáltatta magát torokbaja és köszvénye miatt és Madva «pulveres privigyenses»-t rendelt neki és hat heti gyógykezelést. (Magyar Szemle, 1909. 303. l. — a cikkirő itt Rudnót hibásan Barsba teszi). Nem lehetetlen, hogy az Ember Tragédiájának londoni színében szereplő s élet-elixírjét dícsérő nyegle Madva Ferenc torzrajza. Nagy híre sok kíváncsi embert is csalt a kis falucskába; 1844-ben *Nagy Ignác* járt nála s az úti képecskében, melyet róla «Rudnói csoda» címmel az *Életképekbe* írt (1844 II. 81.), igen kedvezően ítélt róla s azt mondja, hogy Rudnó valóságos kis fürdőhely benyomását tette: az érkezőt kalauzolták, szobát kínáltak neki stb. Úgy látszik Nagy Ignác cikke bírta rá *Arányi Lajost*, a pesti egyetem orvostanárát, hogy ő is ellátogasson Rudnóra. Három napig időzött ott, jelen volt a vizsgálatok és rendelések alkalmával, megnézte Madva orvosi könyveit, leírt egy csomó köresetet s a recipéket és tapasztalatáról egy kis könyvecskét írt: «Rudnó és lelkésze» (Pest 1846.), melyben Nagy Ignácra is kivatkozik (210. l.). Arányinak maga Madva ezt mondta: «Ego sum respective medicus naturalis». Arányi pedig a *pilulae rudnenses, pulvis privigyensis, unguentum rudnense* s a többi orvosság elemzése és megfigyelései alapján így ítélt Madváról: «Kettőt kell róla tartani: először, hogy természetes esze, nemessége, gyors felfogása, műveltségéhez szabott belátása igen kitűnő, másodsor, hogy orvosi tanulsága [!] és műveltsége elannyira silány, hogy e' silány epitheton is már bók».

Arányi könyve azonban nem ártott Madvának s midőn 1850-ben, maga is betegen, nyugalomba vonult és félretévén orvosi gyakorlatát Szucsánba költözött, oda is utána mentek a hívő betegek. Ő maga jövedelte meg, hogy Szent István napján fog meghalni, s ez 1852 aug. 20-án csakugyan be is következett. Arcképe, Rudnó tájképével Arányi könyvéhez van mellékelve. (v. ö. még: Wurzbach: Biogr. Lex.—Kubinyi-Vahot: Magyar- és Erdélyország képekben. 1854. 22. l.)

TOLNAI VILMOS.

Az Ember Tragédiájának londoni színéhez.

Mikor a nyegle nagy hangon kínálja Tankréd bájitalát, Helene szépitőjét, Ádám csodálkozva jegyzi meg:

Hallod mit árul? Míg mi a jövőben
Kerestük a fényt, ő a rég lefolytban.

Mire Lucifer odaveti :

Sohase' tiszteletes a jelen,
Mint embernagyság a hálószozában.

(2974—2979. sor.)

Az utolsó sor nyilván paraphrasisa ennek a szállóigének : «Inasa előtt senki sem nagy ember». *Maréchal de Catinat* ezt így fogalmazta meg : «Il faut être bien héros pour l'être aux yeux de son valet de chambre». Madách valószínűleg ezt a közkeletű francia mondást ismerte, mely *Montaigne*-ra, s végül *Plutarchos* egy adomájára megy vissza; eszerint az idősb Antigonos, az öt nap fiának és istennek magasztaló fűzfapoétának ezt felelte : «οὐ τοιαῦτα μοι ὁ λασινοφύρος σύνοιδεν» = erről az én komornyikom (szó szerint : éjjeliedényhordozóm) nem tud semmit. (V. ö. Tóth B.: Szájruj-szájra; Büchmann: Geflügelte Worte; Lipperheide: Sprüchwörterbuch.)

TOLNAI VILMOS.

Mikszáth Kálmán forrásaihoz.

Mikszáth, különösen újabb műveiben, többször is megemlíti, honnan merítette tárgyát. Ezekkel a vallomásokkal szemben azonban óvatosaknak kell lennünk, mert néha ez csak költői fogás, s az igazi forrást egészen máshol kell keresnünk. Csak nemrég mutatott rá egy ilyen esetre Gálos Rezső (Phil. Közl. XXXVIII. 70.), aki *Az okos Nástya* című novella forrását egy olasz elbeszélésben találta meg, pedig Mikszáth azt állítja, hogy tárgyát a fogarasi havasok közül hozta.

Hasonlóképp áll a dolog a *Bagi uram frakkban* c. elbeszéléssel, mely 1884-ben jelent meg *Az apró gentry és a nép* c. kötetben. Bagi uram egy alföldi dúsgazdag paraszt, akit a Bach-korszakban az új csongrádi megyefőnök meghí magához ebédre hivatalbalépése alkalmával a vármegye legelőkelőbb embereivel együtt. Úgy jut a meghíváshoz, hogy a megyefőnök, nem lévén még ismerős működése új helyén, a telekkönyvből iratja ki titkárjával vendégei névsorát. Kiadja azonban az inasnak a rendeletet, hogy csak olyan embert eressen be, aki frakkban jön. Így jött el csakugyan mindenki, «egyedül Bagi uram állított be a maga ünneplő kékbeli ruhájában, amely erre az alkalomra szépen ki volt kefélve, s piros olajos kendő a nadrágellenzöbe húzva, úgy, hogy a két vége kicsüngjön ünnepiesen». Természetesen nem eresztik be, hiába mutatja a meghívót. Erre szabóhoz siet, frakkot ölt magára, s így megy az ebédre. Amint aztán kitálalták a levest, Bagi uram letette nagy robajjal tüntetőleg a kanalat, fölemelte az ujonat új frakk jobb szárnyát és belemártogatta a levesbe. Persze volt nagy fölfordulás, azt gondolták, megbolondult. De Bagi uram megmagyarázta nyugodtan a dolgot : «Hát a frakkomat kínálom, mert úgy tapasztalom, hogy én nem, de ő nagyon ide ebédre hívta». A megyefőnök ezután szívesen látta Bagi uramat ködmönben is.

Várdait is megtéveszti a költő (*Mikszáth Kálmán*. 73. és 106. l.), s

azt hiszi, hogy Mikszáth szegedi tartózkodása alatt a néptől hallotta ezt az anekdotát, pedig az egész megvan a híres keleti anekdotahős, Naszreddin hodsa tréfái közt: Lakodalomba megy egy nap a hodsa. De mert kopottas volt a ruhája, alig hogy megtessékelik. Kapja magát a hodsa, haza megy, felölti az új bundáját és úgy tér vissza. Ekkor már az ajtóig jönnek elébe, asztalfőre ültetik és ugyancsak kínálgatják. A hodsa veszi a ruhája széleit és így szól: «Tessék ruhám, tessék». — «Mit csinálsz?» kérdik tőle. «A ruhámat illeti a tisztesség, az ételt is ő had egye» feleli a hodsa. (Kúnos: Naszreddin hodsa tréfái. Ért. a nyelv és széptud. kör. XVII. k. II. sz. Budapest, 1899. — Mikszáth természetesen valami régebben megjelent más nyelvű fordítást használt.)

Úgy látszik, nagyon kedvelt olvasmánya volt Mikszáthnak Haller *Hármas Istóriája*, vagy legalább is ebben a Gesta Romanorum fordítása. Itt találta meg Várdai a *Galamb a kalitkában* (id. m. 129. l.), Szigetvári pedig *Egy fiúnak a fele* (Phil. Közl. XXXIV. 735. l.) című elbeszélés eredetijét.

Innen való *A király ruhái* is. (Jub. kiad. XXVII. 43.) Ennek a forrása a Gesta Romanorumnak az az elbeszélése, amely Haller könyvében *A kevelységet gyakran alázatosság követi* címet viseli. (L. Katona kiadásában: 59. történet.) Mikszáth ez alkalommal meglehetősen sokat változtatott forrásán. Míg az első novella csak kiszélesítése s magyar földre való alkalmazása az eredeti anekdotának, itt egészen új részletek vannak, amelyeknek semmi nyoma a Gesta Romanorumban. Hiányzik az eredetiből teljesen a király szeretőjének, miniszterének, a miniszter fiának, továbbá a koldusnak az alakja. Rognak az eredeti elbeszélésben az angyal felel meg, Florillát pedig Jovinianus felesége helyettesíti. Az üres halálos ítélet motivuma is teljesen Mikszáthé, s egészen különbözik a két elbeszélésben a befejezés. Az eredetiben magába tér a császár, miután megbűnhődött kevelységeért, s visszakerül trónjára, Mikszáthnál ellenben a kegyetlen király, aki alattvalóit egyre-másra végezteti ki kedvtelése és szeszélyei miatt, nem jut többé uralomra.

BEKE ÖDÖN.

Coleridge magyar tárgyú színműve.

Samuel Taylor Coleridge, angol író (1772—1834), Zápolya c. drámáját 1815—6. telén írta Calneban. 1816 tavaszán Londonba jött s magával hozta színművének kéziratát is. Benyújtotta azt a Drury Lane s a Covent Garden színműbíráló bizottságának, de előadásra a színművet nem fogadták el. A következő évben 1817-ben Fenner kiadásában nyomtatásban is megjelent s igen szép sikert aratott, amennyiben igen rövid idő alatt 2000 példány kelt el belőle.

Charles Lamb leveléből, melyet 1816 ápr. 9-én írt Wordsworthnak, tudjuk meg, hogy Byron is fáradozott azon, hogy a színdarabot valamely színháznál elhelyezze. Lamb, a nagy kritikus, azt hiszi, hogy a színmű

igen jó sikerrel állaná meg helyét a színpadon is, bár hálás főszerepei nincsenek.

Coleridge a színműnek nyomtatásban való megjelenése ellen eleinte tiltakozott. A siker, melyet a könyv aratott, Fenner eljárásának helyességét bizonyítja, amikor némileg a szerző akarata ellenére adta ki Coleridge művét. Az előszóban a szerző megemlíti, hogy munkája Shakespeare Winter's Tale-jének szerény utánzata. A hazájából elűdözött királyfi története, aki a rengetegben bujdosik s megtalálja ott életének párját, kit szintén az igazságtalan uralkodó üldözött a vadonba, ez a mű meséjének a magva, amint azt a Robin Hood mondák feldolgozóitól kezdve végig Greene, Pandosto or the Triumph of Time c. novelláján, Shakespeare művéig többen feldolgozták. Florizel és Perdita története emlékeztetnek bár Coleridge művében Bethlen és Glycine történetére, de a dráma bonyolult meséjének megértésére feltétlenül ismernünk kell Coleridge egyéb inspirációinak forrásait is. Byron, aki az English Bards and Scotch Reviewers c. szatirájában Coleridge-t is megtámadja, 1815-ben már lényegesen megváltoztatva véleményét, egy levelében az ifjú korában használt sértő hangjáért bocsánatot kér (l. W. Scott, Thomas Moore stb. The Works of Lord Byron p. 425.). Byron ez időtájt kezdett foglalkozni Werner c. drámájának eszméjével, amelyben egy magyart (Gábor) is szerepeltet. Művének előszavában megemlíti Byron: I had begun a drama upon this tale so far back as 1815. Ez időtájt Coleridge és Byron között élénk levelezés áll fenn, Byron maga biztatja Coleridge-t Zápolya c. drámájának megírására. Bizonyára ennek a barátságos levélváltásnak nagy szerepe volt abban, hogy mindkét író magyarokat is szerepeltet az akkor tervehett művében.

Coleridge drámája személyeinek nevei arról tanuskodnak, hogy az író a magyar történelem sok kiváló alakjának nevét ismerte. Ezeknek jelleméről, történeti szerepléséről azonban kevés tudomása volt. A karácsonyi mese, aminek drámáját nevezi, mindenestre szabad kezét ad neki a tárggyal való bánásmódjára nézve s Coleridge ragyogó fantáziája el is visz bennünket a mese szárnyán messzire. Itt-ott ugyan felcsillan valami, mintha csak a költő hazai történetünket ismerte volna; a két király neve ugyanis, akiknek viszálykodását a színmű tárgyalja: Imre és Endre (Emeric és Andreas). A zsarnok uralkodó, aki Coleridge színművében az Emeric nevet viseli, egyik hű emberének családi boldogságát is meg akarja rontani. Itt már új mese tárgykörébe nyúl át a szerző s közelebb hozza a színmű meséjét nemzetünk történetének egyes momentumaihoz. — A színmű meséje a következő:

Imre (Emeric) Illyria trónját bitorolja. Neki esett áldozatul Endre (Andreas), a jogszerinti király s most már az özvegy királynét kívánja eltenni láb alól. Az ország főurai között, kiknek élén Ragozzi és Casimir áll, nagy az elégedetlenség a zsarnok ellen. Az özvegy királynét, Zápolyát s annak újdonszülött fiát, egyik híve Kiuprili menti meg, ki a rengetegben keres az üldözöttek számára menedéket. A kis királyfit egy erdei lakónak, a derék Báthorynak adja át, ki azt gondjaiba is veszi.

Húsz év telik el s a hontalanok még mindig nem mernek hazájukba visszatérni. Egészen új nemzedékkel találkozunk itt; az erdőt járják Kiuprili fiának Casimirnek felesége s Ragozzinak árván maradt leánya Glycine. Bolyongásaik közben az erdőben megtalálják Báthory barlanglakását. Még nem tudják Báthory nevelt fiának, Bethlennek kilétét, de hallják mindenkitől nemességének, bátorságának dicséretét. Amint a két hölgy egyszer az erdőt járja, reá találnak az özvegy királynéra s Kiuprili is. Glycine és Sarolta szavaiból megtudja a királyné, mily közel van hozzá a fia, hiszen vendégeinek szavaiból ítélve, az öreg erdei lakó nevelt fia nem lehet más, mint a már elveszettnek vélt királyfi.

Imre rút jellemét ezután egész teljességében látjuk. Casimir feleségére vetette szemét s bérence segítségével akarja alávaló tervét koresztül vinni. Ez megszerzi neki Casimir házának kulcsait s a trónbitorlót Sarolta szobájának egy ablakmélyedésében elrejtí. Imre Saroltát egyedül-létében hirtelen meglepi, az asszony kétségbeesésében tört ragad, méltatlankodására a zsarnok csak gúnnyal felel. Ekkor berohan Bethlen, a királyfiú s Imrének szemére vetve becstelenségét, fegyvert emel ellene. Már-már lefegyverezi a királyt, amidőn a berontó Casimir s az öreg Báthory közbevetik magukat.

A király elleni elégedetlenség nőttön-nő s az összeesküvők Temesvárról várják a felkelésre szólító jelt. Már az elégedetlenek a király bérencei ellen fordulnak s azok nomsokára méltó büntetésüket veszik. Eközben Glycine a királynéval visszatér és kiderül Bethlen származása. A trónbitorlót Kiuprili párbajban leszúrja s az ujjongó nép Bethlent kiáltja ki királyává. Glycine s Bethlen frigye zárja be a történetet.

Coleridge drámájának színhelyét Illyriát jelöli ki. Kétségtelen, hogy Illyrián Magyarország déli részét értette, ezt bizonyítja, hogy Temesvár szerepel a cselekvény egy fontos kiinduló pontja gyanánt. Ezt a nevet, melyet Mária Terézia idejében már egyértelműnek vesznek hazánk déli, szerb lakosságú területével, használja Napoleon is, Magyarország déli határörvidékének megnevezésére. Ez a vidék, mely csak Mária Terézia idejében népesült be véglegesen, a romanticizmus költőjének teljesen megfelelő színhelynek látszott.

A személyek nevét különböző forrásokból meríthette. Bizonyára ismerte Coleridge az angol Bánk-bán tragédiát is: Lillo, Elmerick or Justice Triumphant c. szomorújátékát. (L. Kisfaludy-Társaság Évlapjai 1879—80. XV. kötetében Csiky Gergely cikkét: Az angol Bánk-bán és az Egyet. Phil. Közlöny XXXII. köt. 163. l. Yolland Arthur cikkét.) Az ebben szereplő személyek közül Andreas magyar király nevét vette át. A király jellemzéséből annyit legalább megtartott, hogy miután Lillo nem a könnyelmű, léha uralkodót fejtí benne, hanem azt az országfőt, ki kötelességből hagyja csak ott országát s oda visszatérve igazságot szolgáltat, még akkor is, ha ez az igazság őt súlyosan érinti, úgy Coleridge is a méltó uralkodót látta Andrásban s őt szerepeltette a Winter's Tale keretében, a jogszerinti király gyanánt. Elmerick pedig, némileg megváltoztatott néven, szintén szerepet kapott, mint a zsarnok uralkodó megtesto-

sülése. Ugyancsak ebből a tragédiából vette az öreg Báthory nevét is, más szerepkörrel ugyan, de igen sokban hasonló jellemzéssel. Lillónál Ismena (Melinda) atyja, Coleridge-nél a fiatal királyfi nevelőapja, mindkettőnél a szerető, gondos atya, akiben azonban egyszersmind egy vitézi kor férfiát is szerepeltetik az írók, ki a fegyverforgatásban is derekasan megállja a helyét.

Coleridge sokat foglalkozott Schiller műveivel, akinek «Wallenstein»-ját le is fordította angolra. E studiumának bizonyára reminiscenciája Bethlen neve, amelyet drámájában szintén felhasznál. Schillernek «Fürst Gábor»-ja mindenesetre mintaképpül szolgálhatott a fiatal, bátor, igazság-szerető királyfi jellemének festésénél is.

Coleridge olvasmányai között szerepel Saint-Simon nagy történeti munkája is. Bizonyára ebből ismerkedett meg Ragozzi nevével, amint a nagy fejedelmet a francia író nevezi. Ennek a névnek szerepe a drámában csekély, de valószínű, hogy Saint-Simon ismertette meg a szerzőt e névvel, mivel a francia írótól vette át a név helyesírását is.

A két nő, Zápolya és Sarolta magyar neveit illetőleg azonban fentemlített írók műveiben felvilágosítást nem találunk. Coleridge-nek e tragédiához érdekesen összehordott anyaggyűjteménye azonban szemmel látható bizonyossága, hogy minden forrásból merített, hogy egy, az ő számára csak érdekes és rendkívül termékeny fantáziájában élő népről képet alkosson. A szeretetreméltóság, női gyöngédség, férfias kitartás, bátorság, nyíltszívűség a magyar nevű szereplőkben megnyilatkozik. Coleridge e művében elvárászol bennünket a képzeletének nagy színes Meseországába.

ULRICH GYÖRGY.